

ابراهیم علیه‌الکوئی تربیت موحدانه – رضا مهدیان فر

علمی- ترویجی

فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه

سال هجدهم، شماره ۶۹ «ویژه زن و خانواده»، زمستان ۱۳۹۹، ص ۱۸۳-۱۹۳

ابراهیم علیه‌الکوئی تربیت موحدانه

رضا مهدیان فر*

چکیده: تربیت به وسیله الگو از مهم‌ترین روش‌های تربیتی است که در آیاتی از قرآن به استفاده از این روش تأکید فراوان شده است. راز این تأکید در کارکرد بالا و اثرگذاری بیشتر این روش نهفته است. ابراهیم علیه‌الکوئی از زمرة الکوهایی است که در آیاتی از قرآن به الگوگیری از وی تصریح شده است. به کارگیری دعا و استعانت از خدای سبحان در تربیت فرزندان مؤمن و موحد و درخواست از خدای متعال نسبت به سرنوشت نیک فرزندان در سیره تربیتی ابراهیم بسی بر جسته است که قرآن از زندگی ایشان روایت می‌کند. چنانکه وسعت افق دید ابراهیم در درخواست‌های خود نسبت به سرنوشت نسل خویش و اجابت این درخواست‌ها و سیر منطقی آن‌ها که نخست پالایش فکری و روحی و سپس سلامت رفتاری و آنگاه رفع نیازهای مادی فرزندان را شامل می‌شود از جمله یافته‌های پژوهش حاضر است که با روش توصیفی - تحلیلی از آیات شریفه به دست آمد. ترویج فرهنگ قرآنی به عنوان هدف بنیادی و کارکرد تربیتی برای مریبیان از اهداف کاربردی نتایج پژوهش است. دعا و درخواست از خدای سبحان در تربیت نسلی مؤمن و موحد دارای کارکرد بسیار بالا و قرین توفیق است که اجابت درخواست‌های ابراهیم علیه‌الکوئی کواه این ادعا است.

کلیدواژه‌ها: دعا؛ تربیت؛ ابراهیم؛ موحدانه؛ نسل مؤمن؛ اسوه.

به نظر واضعان نظریه یادگیری اجتماعی، مهم‌ترین نوع یادگیری انسان، یادگیری مشاهده‌ای است (نک: بندور، ۱۳۷۲؛ هرگنهان، ۱۳۷۴) چرا که یادگیری، اساس رفتار آدمی را تشکیل می‌دهد و یادگیری‌های غیرمستقیم، ضمنی و یا مشاهده‌ای پایدارترین و مؤثرترین یادگیری‌ها محسوب می‌شوند. در این میان، مهم‌ترین نقش بر عهده الگوهای رفتاری است. یادگیری مشاهده‌ای همان تقلید آموزی یا سر مشق‌گیری است که در آن فرد با انتخاب یک الگو یا سرمشق به تقلید از رفتار آن می‌پردازد. در منابع اسلامی به ویژه قرآن، نیز به جهت اطمینان به الگوهای قرآنی و ویژگی‌های برتر آنان بر بهره‌گیری از الگو و پی‌روی از اسوه حسنی تأکید شده است.

خانواده نیز عاملی مؤثر در کمال بخشی، آرامش و بالندگی اعضای خویش است. این حقیقت را می‌توان از آیاتی چون «وَأُمُّرٌ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَرِبْ عَيْنَهَا» (طه، ۱۳۲)؛ «وَ كَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَ الرُّكُعَ» (مریم، ۵۵) برداشت کرد؛ چنانکه در آیه «الرِّجَالُ قَوَامُونَ عَلَى النِّسَاءِ» (نساء، ۳۴) سرپرستی خانوار را به عهده مردان گذاشته است و از لوازم این سرپرستی در جامعه انسانی، فراهم آوردن زمینه‌های رشد و تعالی فرزندان است. همه جوامع در تربیت نسلی سالم می‌کوشند و فرزندانی به دور از آسیب‌های اجتماعی و دارای رشد و بالندگی را تمنا دارند. اما از وجود امتیاز مکتب و حی توجه به مؤلفه‌هایی در تربیت است که در علوم بشری مغفول مانده است. توحید، اساسی‌ترین مؤلفه مورد توجه در این مکتب تربیتی است. بر این اساس نخست باید مربی خود ره یافته به منزل توحید باشد آنگاه متربی را به مقصد رهنمون شود. در این پژوهش به توصیف و تحلیل گوشه‌ای از سیره خانوادگی حضرت ابراهیم علیه السلام با تأکید بر نقش دعا در تربیت از نگاه آیات قرآن خواهیم پرداخت. دعا یکی از مهم‌ترین ابزارهای تربیت است که پیامبران و امامان معصوم علیهم السلام در تربیت

فرزند از آن بهره فراوان برده‌اند. در روش‌های تربیتی رایج به این شیوه از تربیت به رغم کارکرد پربار آن توجه زیادی نشده است. پژوهش حاضر با استناد به آیات قرآن و آرای مفسران، در پی یافتن پاسخی مناسب به این پرسش اساسی است: دعا و درخواست از پرودگار در تربیت نسلی مؤمن و خداپرست چه کارکردی دارد؟ و حضرت ابراهیم علیهم السلام چگونه از این روش بهره برده است؟

ابراهیم علیهم السلام الگوی نیکو

خدای سبحان در آیات ۶-۴ سوره ممتحنه از ابراهیم علیهم السلام به عنوان الگوی نیکو یاد می‌کند: «قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَأْوَا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْتَنَا وَبَيْتَنُوكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبُعْضَاءُ أَبْدَأَ حَتَّىٰ ثُوَّمُوا بِاللَّهِ وَحَدَّهُ إِلَّا قَوْلٌ إِبْرَاهِيمَ لِأَيِّهِ لَأَسْتَعْفِرُنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَائِلَكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَتَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصْبِرُ * رَبَّنَا لَا جُعْلَنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَرِيزُ الْحَكِيمُ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآجِرُ وَمَنْ يَسْأَلْ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْحَمِيدُ». (ممتحنه، ۶-۴)

در نخستین آیه از آیات یاد شده، الگو بودن ابراهیم علیهم السلام در بیزاری جستنش از مشرکان مطرح شده است. ولی با تکرار موضوع اسوه بودن ابراهیم در آیه ۶ بر تأسی به وی و پیروانش در دعا و تضرع، افرون بر بیزاری جستن از مشرکان تأکید دارد.

(طباطبایی، ۱۳۹۳، ج ۱۹، ص ۲۳۳؛ فضل الله، ۱۴۱۹، ج ۲۲، ص ۱۵۴؛ آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۱۴، ص ۲۶۷)

الگو بودن ابراهیم علیهم السلام از آیات دیگری همچون «أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فِيهِمَا هُمْ أَفْتَارٌ» (انعام/۶، ۹۰) و آیات دیگر نیز استفاده می‌شود؛ ولی در سوره ممتحنه به گونه‌ای صریح‌تر اسوه نیکو بودن وی را طرح کرده است. در این پژوهش به دنبال درس‌هایی از زندگانی ابراهیم علیهم السلام در محیط خانواده هستیم تا حضرتش را راهنمای زندگی خویش قرار دهیم.

دعا عالی ترین رابطه‌ای است که انسان را به مبدأ هستی پیوند داده و روح بندگی را در وی تقویت می‌کند. دعا یکی از مهارت‌های تربیت است که گاهی مورد فراموشی واقع شده و از نقش بی‌بدیل آن در تربیت غافل می‌مانیم. سید الساجدین در دعای بیست و پنجم از صحیفه سجادیه که به دعا برای فرزند اختصاص یافته است، این مهم را این‌گونه از درگاه احادیث خواستار است: «وَ أَعْنَى عَلَى تَرْبِيَتِهِمْ وَ تَأْدِيَّهُمْ»؛ و مرا بر تربیت و تأدیب فرزندانم یاری نما. یاری جستن از مدد غیبی در امر تربیت فرزند، برخاسته از نگاهی توحیدی به رخدادهای عالم است. در این نگاه ویژه، مربی بدون آنکه از مسئولیت خویش شانه خالی کند، با توجه تام به مبدأ هستی پیوند یافته و برای تربیت متربی از پرودگار جهانیان مدد می‌جوید. تربیت با این شیوه نگاهی از فرادست به موضوع تربیت و نتیجه‌بخش ترین شیوه تربیتی است.

حضرت ابراهیم علیه السلام بسیار اهل نیایش و تضرع بودند. این حالت وی را قرآن، بدین گونه گزارش می‌کند: «... إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ». (توبه: ۹، نیز: هود: ۱۱۴، ۷۵) در معنای «اوّاه» گفته‌اند: «وَ الْأَوَّاهُ، كَشَدَادٍ: الْمُوقِنُ بِالإِجَاةِ، أَوْ الدَّعَاءِ، أَيْ كَثِيرُ الدُّعَاءِ» (زیبدی: ۱۴۱۴، ج: ۱۹، ص: ۱۱؛ فیروزآبادی: ۱۴۱۲، ج: ۴، ص: ۲۹۱)؛ اوّاه بر وزن شدّاد به معنای کسی است که یقین به اجابت دارد؛ یا بسیار دعا کننده و اهل نیایش است، چنانکه برخی از مفسران نیز به این معنا اشاره کرده‌اند. (طوسی، بی‌تا، ج: ۵، ص: ۳۰۹؛ ج: ۶، ص: ۳۶) از جمله کاربردهای دعا در سیره حضرت ابراهیم علیه السلام استفاده از آن در تربیت فرزند است. وی پس از آن که به فرمان الهی همسر و فرزند خردسالش را در سرزمین بی‌آب و علف مکه اسکان داد، مطالبی را از خدای سبحان برای آنها درخواست کرد: «وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيْ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَ احْبِبْنِي وَ بَنِيَّ أَنْ تَعْبُدَ الْأَصْنَامَ * رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلُنَّ كَثِيرًا

مِنَ النَّاسِ فَمَنْ يَعْنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ عَفُورٌ رَحِيمٌ * رَبَّنَا إِلَيْيْ أَسْكَنْتُ مِنْ دُرْرَبِي بِوَادٍ
عَيْرٍ ذِي رَزْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحْرَمَ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَ ازْرَقْهُمْ
مِنَ الْمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ * رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا تُخْفِي وَ مَا تُعْلَمُ وَ مَا يَخْفِي عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي
الْأَرْضِ وَ لَا فِي السَّمَاءِ * الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبِيرِ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ
الدُّعَاءِ * رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةَ وَ مِنْ دُرْرَبِي رَبَّنَا وَ تَبَّلَّ دُعَاءَ * رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَ لِوَالَّدَيَ وَ
لِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُولُ الْحِسَابُ». (ابراهیم/۱۴-۳۵)

در ادامه، برپایه این شریفه و آیات دیگری از قرآن به فهرستی از این خواسته‌ها اشاره می‌کنیم:

۱. دوری از بت پرستی

«وَ اجْبُنْتُمْ وَ بَيْتَ أَنْ تَعْبُدَ الْأَصْنَام». این درخواست به معنای دور نگه داشتن از پرستش بتها به مفهوم اضطرار و سلب اختیار نیست. به گفته علامه طباطبائی، اجتناب از بت پرستی صفتی است که بنده بعد از تمییک خدای تعالی مالک آن می‌شود، و مالک بالذات آن تنها خداست. هم چنان که هدایت راه یافتگان نیز از خود ایشان نیست، بلکه خداوند به ایشان تمییک نموده. چنانکه آیه ۲۱ سوره نور می‌رساند: «وَ لَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةً مَا زَكَرْتُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَ لَكِنَّ اللَّهَ يُرِيكُ مِنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ سَمِيعٌ عَلَيْهِمْ»؛ در کلمات اهل بیت عصمت علیهم السلام آمده که فرموده‌اند: «خداوند بنده خود را موفق به عمل خیر و یا ترک عمل زشت می‌کند». (طباطبائی، همان، ج ۱۲، ص ۶۹-۷۰)

۲. برپادارنده نماز

نماز بالاترین عبادتی است که تجلی یاد خدا (طه/۲۰، ۱۴) و آرامبخش روح آدمی است. (رعد/۲۸، ۱۳) حضرت ابراهیم علیهم السلام هدف از اسکان دادن ذریه خویش در سرزمین بی‌آب و علف را برپایی نماز از سوی آنان عنوان کرده: (لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ)، نیز توفیق اقامه نماز را برای خود و فرزندانش خواستار می‌شود. «رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةَ وَ مِنْ

دُرِّيَّتِيْ». (ابراهیم، ۱۴، ۴۰) حضرتش پس از درخواست دور ماندن دودمانش از پرستش بت‌ها توفيق برپايي نماز را برای آنها خواهان است. آن‌گاه با درخواست پذيرش دعا از سوی خدا بر اين خواسته خويش تأكيد می‌ورزد. (طباطبائي، همان، ج ۱۲، ص ۷۸)

«رَبَّنَا وَ تَقَبَّلْ دُعَاءِ». (ابراهیم / ۴۰، ۱۴)

۳. مایل شدن دل‌های مردم به فرزندان وی در سرزمین مکه

انس با مردم و داشتن روابطی حسن‌به با آنان، از وجوده امتياز انسان‌های موفق در صحنه اجتماع حکایت دارد. ولی دل‌ها به دست خدادست؛ چنانکه در آیه ۹۶ سوره مریم آمده است: «إِنَّ الَّذِينَ آتَيْنَا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا»؛ در شأن نزول اين آيه از امام صادق علیه السلام نقل شده است: پیامبر ﷺ به امير مؤمنان فرمودند: يا على بگو: «خدایا در دل‌های مؤمنین برای من موعد قرار بدە»، آن‌گاه این آیه نازل شد. (عروسي حويزي، ۱۳۷۳، ج ۳، ص ۳۶۴) از اين آيه و حدیث و امر امام صادق علیه السلام به ذكر «يا مقلب القلوب» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲، ص ۱۴۹) روشن می‌شود که ايجاد محبت در دل‌های مردم به دست خدای متعال است و باید هماره از او خواست تا محبت ما را در دل مردم قرار دهد.

حضرت ابراهیم علیه السلام از خدای متعال می‌خواهد دل‌های مردم را به فرزندان وی متمایل کند: «فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ». (ابراهیم / ۱۴، ۳۷) بعضی از ذریّه «و مِنْ ذُرِّيَّتِي» به قرینه جمله «رَبَّنَا لِيُقْبِلُوا الصَّلَوة» نه تنها اسماعيل، بلکه اسماعيل و فرزندان بعدی اويند (طباطبائي، همان، ج ۱۲، ص ۷۶) اين درخواست برای آن بوده تا ذریّه‌اش از تنهايی رهایی یافته، با سایر مردم انس بگیرند. (طربيسي، ۱۳۷۳، ج ۶، ص ۴۹۰) به لحاظ تاریخی نيز در پی اجابت درخواست ابراهیم علیه السلام مردمان زيادي به سرزمين مکه - محل اقامت اسماعيل و هاجر- سرازير شده و سبب آباداني شهر مکه و انجام مناسک حج شدند. و چنانکه هدف ابراهیم علیه السلام بود، شهر مکه به کانون توحيد تبدیل

۴. بهره‌مند شدن ذریه او از نعمت‌های الهی

ابراهیم علیه السلام در کنار درخواست‌های متعالی از نیاز‌های ذریه خویش غافل نمانده تا از رهگذر نعمت‌های الهی شکر صاحب نعمت را به جا آورند. «وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الشَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَسْكُنُونَ» (ابراهیم ۱۴، ۳۷) یعنی هدف ابراهیم علیه السلام از چنین درخواستی به بعد مادی آن محدود نیست.

۵. تداوم منصب امامت در میان ذریه خود

پس از آنکه حضرت ابراهیم از طرف خداوند به منصب امامت دست یافت، تداوم منصب امامت را برای نسل خویش، از خداوند خواست. «... قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَ مِنْ ذُرْتَنِي» (بقره ۱۲۴، ۲) این درخواست، درباره آن دسته از ذریه ابراهیم که خود را به ظلم (معصیت) آلوده نسازند، اجابت شد: «قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِ الظَّالِمِينَ» (بقره ۱۲۴، ۲) و منصب امامت در میان آنان جاوید ماند. آیه «وَ جَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ» (زخرف ۲۸/۴۳) بنابر تفسیر امام صادق به همین امر [تمام امامت] اشاره دارد. (بحار الانوار، ج ۲۴ ص ۱۷۶) بنابراین درخواست ابراهیم علیه السلام برای آن دسته از فرزندانش که خود را به ظلم آلوده نساختند، به اجابت رسید. چنانکه از رسول خدا علیه السلام نقل شده است: «انا دعواه ابي ابراهيم»، من دعای مستجاب پدرم ابراهيم علیه السلام هستم. (صدق، ۱۴۰۴، ج ۴، ص ۳۶۹؛ بحرانی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۳۳۴؛ طبری، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۴۳۶)؛ نیز به اتفاق مفسران، مقصود از رسول در دعای دیگر حضرت ابراهیم، در آیه ۱۲۹ سوره بقره «زَيْنًا وَ ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ ...» پیامبر اسلام است. (طوسی، همان، ج ۱، ص ۴۶۶) امامت به مفهوم پیشوایی پرهیزگاران منصبی آسمانی است که با فرمانروایی و پادشاهی تفاوتی ماهیتی دارد. از این رو درخواست ابراهیم علیه السلام به معنای درخواست مقام دنیاگی نیست تا شبھه دنیاطلبی و ریاست خواهی طرح شود.

۶. دست‌یابی به مقام تسلیم برای خود و ذریه‌اش

تسلیم شدن در برابر فرمان‌های الهی از زمرة مقامات معنوی است که جز در سایهٔ عنایت الهی دست یازیدن به آن ناممکن است. آیات مشیئت (نک: نساء، ۴، ۴۹، ۷۰؛ بقره، ۲، ۲۶۹؛ نور، ۲۴، ۴۶ و ...) گواهی بر این ادعاست. همچنین دعای حضرت ابراهیم: «رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَ مِنْ دُرْسَيْنَا أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَكَ». (بقره، ۱۲۸) برای این بوده که الطاف الهی آن‌ها را در برگیرد و در باقی‌مانده عمر بر اسلام باقی باشند (طوسی، همان، ج، ۱، ص ۴۶۳)؛ ولی به نظری دیگر، دست‌یابی به بالاترین مراحل تسلیم و عبودیت یعنی تسلیم ظاهری به زبان، سپس پذیرش قلبی و عملی و آن‌گاه انقیاد کامل همه قوای وجودی انسان در برابر خداوند است که دست‌یابی به این مرحله ایمان، از اختیار انسان، خارج و فقط امری اعطایی و موهبتی است. اسلام در خواستی ابراهیم علیهم السلام برای خود و برخی از فرزندانش، این مرحله از اسلام است. (طباطبایی، همان، ج، ۱، ص ۲۸۴ - ۳۰۳) در روایتی از امام صادق علیه السلام با استناد به این بخش از درخواست ابراهیم به ضمیمه جمله «... واجْنَبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبَدَ الْأَصْنَام» (ابراهیم، ۱۴، ۳۵) بیان شده که مقصود از «امت مسلمه» امامان معصوم هستند. (عروسوی حویزی، همان، ج، ۱، ص ۱۲۹)

۷. درخواست فرزندان صالح

برخورداری از فرزند، نعمت، تفضل و رحمت الهی است و فرزند صالح، نعمت و فضلی فزون‌تر. (کلینی، ۱۳۷۵، ج، ۶، ص ۱۱-۲) چنانکه در آیه ۴۹ سوره شوری به این مطلب تصریح شده است. ابراهیم علیهم السلام از خداوند نه تنها فرزند، بلکه فرزند صالح را خواستار است: «رَبَّ هَبْنِي مِنَ الصَّالِحِينَ». (صفات، ۳۷، ۱۰۰) به روایت آیه بعدی، خدای سبحان این درخواست ابراهیم علیهم السلام را بی‌پاسخ نگذاشت و او را به فرزندی بردبار بشارت داد «بَشَّرَنَا بِغُلامٍ حَلِيمٍ». (صفات، ۳۷، ص ۱۰۱) سخن ابراهیم «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكَبِيرِ إِسْمَاعِيلَ وَ إِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّيَ لَسْمِيعُ الدُّعَاءِ» (ابراهیم، ۱۴، ۳۹) نشان می‌دهد که

هر دو فرزند او، موهبت الهی در سینین یأس از فرزنددار شدن است، یعنی هر دو، حاصل برآورده شدن خواسته ابراهیم ند. در آیات ۷۱ هود / ۱۱؛ ۵۳ حجر / ۱۵؛ ۳۱ عنکبوت / ۲۹؛ ۱۰۱ و ۱۱۲ صفات / ۳۷ و ۳۴ ذاریات / ۵۱ بشارت فرزند به ابراهیم از سوی خداوند بیان، و در آیه ۷۱ هود / ۱۱ و ۱۱۲ صفات / ۳۷ به نام اسحاق در این زمینه تصریح شده است.

اجابت درخواست‌های ابراهیم ﷺ

خواسته‌هایی که خداوند متعال در قرآن از زبان ابراهیم ﷺ باز گفته، بی‌پاسخ نمانده و همگی از سوی پروردگار برآورده شده است. افزون بر این آیاتی نیز به اشاره یا تصریح بیان‌گر برآورده شدن خواسته‌های ابراهیم ﷺ است. (نک: مریم / ۱۹؛ ۴۷؛ صفات، ۳۷، ۱۰۱ و) این همه از نقش بی‌بدیل دعا در منظومه تربیت حکایت دارد؛ که نباید از آن در تربیت فرزندان غفلت کرد.

منظومه تربیتی ابراهیم ﷺ

تبیین سیره تربیتی ابراهیم ﷺ منظومه تربیتی ویژه‌ای را در دنیای دانش تربیت طرح می‌نماید که به دلیل ریشه‌های آسمانی اش مطمئن‌ترین و نتیجه‌بخش‌ترین منظومه تربیتی است.. در این مکتب تربیتی، افزون بر نیازهای معنوی نیازهای مادی فرزند نیز از چشم مربی پنهان نمی‌ماند. بنابر این در واقع ابراهیم ﷺ یک مکتب تربیتی را در قالب دعا و عبارات به ظاهر کوتاه بی‌ریزی نموده است. بسی شایسته است تا پژوهشگران ژرف‌اندیش با تدبیر در سیره تربیتی ابراهیم ﷺ حدود و شغور این مکتب تربیتی را کشف نموده و به جامعه علمی عرضه نمایند.

نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین روش‌های تربیت، «روش الگویی» است که در آموزه‌های وحی بر استفاده از این روش، تأکید فراوان شده است. تربیت با دعا از مواردی است که

قرآن از سبک زندگی حضرت ابراهیم علیهم السلام روایت می‌کند. توجه ویژه آن گرامی به سرنوشت فرزندانش و افق دید وی در گستره‌ای به پهنانی هستی هر انسان اندیشمندی را به تفکر در شیوه تربیت فرزند و مادر نیز پالایش فکر و روح فرزند از شرک و بتپرستی و سپس درخواست رابطه سالم با پرودگار در قالب رفتارهای عبادی مانند نماز و نیز غافل نماندن از توجه به انواع نیازهای آنها، از دیگر مواردی بود که از زندگی آن گرامی علیهم السلام گزارش شد. راز بی‌پاسخ نماندن درخواست‌های وی را افزون بر پیامبریش، باید در اجابت دعای پدر در حق فرزند جست. (مجلسی، همان، ج ۱۴، ص ۱۸۹) درخواست از پرودگار در تربیت فرزندانی موحد، نشان از توجه مربی به مهارت‌های تربیت دارد، و اجابت درخواست‌های ابراهیم علیهم السلام کارکرد موفقیت‌آمیز این روش را بازگو می‌نماید.

شایسته است پژوهشگران توانا در بازخوانی زوایای دقیق این روش و واکاوی کارکرد آن در تربیت، به تحقیق بپردازنند تا مربیان، بیش از پیش با این شیوه تربیتی در پرورش نسلی مؤمن و یکتاپرست آشنا شوند.

منابع

قرآن کریم

صحیفه سجادیه

۱. الوسی، محمود، *روح المعانی*، به کوشش عبدالباری، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق.
۲. بیضاوی، عبدالله بن عمر (م. ۸۵۰ق)، *تفسیر بیضاوی (انوار التنزيل)*، به کوشش مرعشلی، بیروت، دار احیاء التراث العربي، ۱۴۱۸ق.
۳. راغب، حسین بن محمد (م. ۴۲۵ق)، *مفردات*، به کوشش صفوان داودی، دمشق، دار القلم، ۱۴۱۲ق.
۴. زبیدی، سید محمد مرتضی (م. ۲۰۵۱ق)، *تاج العروس*، به کوشش علی شیری، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ق.

۵. عروسی الحوزی، عبد علی (م. ۱۱۱۲ق.), نور الثقلین، به کوشش رسولی محلاتی، اسماعیلیان، ۱۳۷۳ش.
۶. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب (م. ۸۱۷ق.), *القاموس المحيط*, بیروت، دار احیاء التراث العربي، ۱۴۱۲ق.
۷. مسعودی، علی بن حسین (م. ۳۴۶ق.), *اثبات الوضیه*, قم، انصاریان، ۱۴۱۷ق.
۸. بحرانی، سید هاشم (م. ۱۰۷ق.), *البرهان فی تفسیر القرآن*, قم، البعله، ۱۴۱۵ق.
۹. بخاری، محمد بن اسماعیل، *صحیح البخاری*, بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۱ق.
۱۰. بندورا، آلبرت، *نظریه یادگیری اجتماعی*, ترجمه: فرهاد ماهر، تهران، انتشارات راهگشا، چ اول، بهار ۱۳۷۲.
۱۱. زمخشri، محمود (م. ۵۳۸ق.), *الکشاف*, قم، بلاغت، ۱۴۱۵ق.
۱۲. فضل الله، سید محمد حسین من وحی القرآن، بیروت، دار الملک، ۱۴۱۹ق.
۱۳. شعراوی، محمد متولی، *قصص الانبياء*, قاهره، مکتبة التراث الاسلامی، بی تا.
۱۴. شوکانی، محمد بن علی (م. ۲۵۰ق.), *فتح القدير*, بیروت، دار ابن کثیر، ۱۴۱۴ق.
۱۵. صدوق، محمد (م. ۳۸۱ق.), *من لا يحضره الفقيه*, به کوشش غفاری، قم، نشر اسلامی، ۱۴۰۴ق.
۱۶. طباطبائی، محمد حسین، *المیزان*, بیروت، اعلمی، ۱۳۹۳ق.
۱۷. طبرسی، فضل بن حسن، *مجمع البيان*, تهران، انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲ش.
۱۸. طبری، محمد بن جریر، *جامع البيان*, بیروت، دار المعرفه، ۱۴۱۲ق.
۱۹. طوسی، محمد، *التیبیان*, کوشش العاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربي، بی تا.
۲۰. فخر رازی، محمد بن عمر، *التفسیر الكبير*, بیروت، دار احیاء التراث العربي، ۱۴۱۵ق.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*, به کوشش غفاری، تهران، دار الكتب الاسلامیه، ۱۳۷۵ش.
۲۲. مجلسی، محمد باقر، *بحار الانوار*, بیروت، دار احیاء التراث العربي، ۱۴۰۳ق.
۲۳. مادرسی، سید محمد تقی، *من هدی القرآن*, تهران، دار معنی الحسین ۷، ۱۴۱۹ق.
۲۴. مددوحی کرمانشاهی، حسن، *نیایش از دیدگاه عقل و نقل*, قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۹ش.
۲۵. هرگنهان، بی آر و همکاران، *مقدمه‌ای بر نظریه یادگیری*, ترجمه علی اکبر سیف، تهران: نشر دانا، ۱۳۷۴ش.